

új geopolitikai kihívások

Robbanékony szomszédság

JACQUES RUPNIK ■ Próbáljunk elgondolkozni Európáról és a perifériáiról oly módon, hogy két vele szomszédos régiót veszünk szemügyre tőle délre és tőle keletre; próbáljuk ezeket összehasonlítani, szembeállítani és elemezni. Ezek a régiók lényegbevágó kérdésekkel szembesítik Európát, amelyek belső összetartását és hitelességét érintik a nemzetközi szinten.

Az első kérdést az arab tavasz veti fel, de az ukrán forradalom is, és már a többi színes forradalom is 2003-2004-ben Ukrajnában, Grúziában (és 2009-ben Moldovában), ez pedig a demokrácia problémája: Meddig jutnak el azok a demokratikus folyamatok, amelyek még összeegyeztethetők a demokráciáról alkotott európai felfogással?

A második kérdés a geopolitikai problémákkal függ össze. Európa – és itt különbséget kellene tenni az Európai Unió és az európai államok között – nagyobb geopolitikai kihívásokkal kénytelen szembenézni, még akkor is, ha Európa, amely a geopolitika és a hatalmi politika ellenében formálódott, nem szívesen gondolkodik ilyen kategóriákban.

Milyen kihívásokról beszélünk, amelyekkel Európának a szomszédságában szembe kell néznie? Először is azokra a törekvésekre kell választ adni, amelyek demokratikus változásokat akarnak elérni. Aztán jön az az igény, hogy biztonság és stabilitás legyen a határain, az európai *limes*nél.

A harmadik kihívás gazdasági, de stratégiai jellegű is, nevezetesen az energia-probléma: lehetséges-e keleten és délen európai energiapolitikát és -stratégiát érvényesíteni? A Közel-Keleten ez az 1973-74-es olajválsághoz utal vissza minket, ami a 2. világháború utáni 30 aranyév végét harangozta be Európában. Ha a gázcsapok elzárásával fenyegetik Ukrajnát, ráébrednek a kelet-európaiak, de a nyugat-európaiak is az Oroszországtól való függőségükre.

Utoljára, de nem utolsósorban a migráció is fontos szerepet játszik a két szomszédos régióban, és ennek van egy, a mi európai társadalmunkon belüli politikai vetülete is. A legutóbbi európai választások eredményéből látható, hogy az ún. Európa-ellenes, vagy euroszeptikus pártok, legalábbis Észak-Európában, bevándorlás-ellenes pártok is. És nem nyugtathatjuk magunkat azzal, hogy ezt a gazdasági válsággal magyarázzuk. A populista, bevándorlás-ellenes pártok előretörése figyelhető meg Dániában és Ausztriában is, amelyek az EU gazdaságilag legsikeresebb országai közé tartoznak.

Kezdjük a demokrácia témájával. Az „arab tavaszt” olykor az 1989-es közép-európai forradalmakhoz hasonlították, a régi rezsimek megdöntése és a demokratikus felkelés miatt. Amin Malouf

libanoni író már 2012-ben alkalmazta ezt a hasonlatot. Ezt írta, talán túlradó lelkesedésében: „A 2011-es arab tavasz a mi 1989-ünk”. És hozzátette, hogy ennek az eseménynek a jelentősége túlmegy az arab-muszlim világ demokratikus megújulásán, „világraszóló jelentőséggel bír, és ebben 1989-hez hasonlítható.” Mennyire jogosult ez a hasonlat, vagy csak egy olyan megfogalmazásról van szó, amit az arab tavasz első szakaszában támadt nagy remények diktáltak? Miért nem volt meg az arab világnak a saját 1989-e, azaz a hidegháború lezárulása az arab-muszlim világban miért nem bírt olyan nagy hatással, mint másutt?

GILLES KEPEL ■ Vajon az Európai Unió egyetlen politikát képvisel-e a két vele közvetlenül szomszédos régió, a keleti Kelet (az Oroszorszáig terjedő volt Kelet-Európa és az észak-afrikai és közel-keleti régió irányában, amely egyszerre van délre és keletre, vagy van egy relatív, nem hivatalos, de általánosan elfogadott szereposztás az EU-n belül, amelynek során minden államnak hallgatólagosan magára kéne vállalnia a kezdeményezést e régiók valamelyike irányába? Érzésem szerint van egy ilyen szereposztás.

„A 2011-es arab tavasz a mi 1989-ünk”

Az újraegyesült Németország, a legerősebb európai ország ad impulzusokat az európai keleti politikának, amely Németországnak hagyományos expanziós területe egészen az Orosz Birodalom határáig húzódott. Franciaország vállalja magára a vezető szerepet a Délhez fűződő kapcsolatok terén, mindenesetre a Földközi-tenger déli partvidékén elterülő országokkal kapcsolatban.

Valamivel kisebb mértékben vonatkozik ez a Közel-Keletre, de Franciaország mégiscsak a legbefolyásosabb európai ország továbbra is a Libanont, Szíriát és Iránt érintő kérdésekben. Laurent Fabius, a francia külügyminiszter szokott az európai álláspontnak hangot adni kiváltképpen az amerikai dinamikához való viszonyában.

Azt hiszem, tekintetbe kell venni ezt a körülményt, különösen, ha abból indulunk ki, hogy a többi európai ország kevésbé játszik pozitív szerepet ezen a téren, mint Franciaország és Németország, mindkettő a saját mindenkoros térfelén. Anglia alig szerepel, és nemcsak azért nem, mert a külpolitikája sokkal közelebb áll az Egyesült Államok külpolitikájához, mint az EU-éhoz, hanem komplex okokból, amelyek a brit államhatalom szétesését idézik elő. A britek úgy vélik, hogy a jólétük további fenntartása államuk szuverenitásának csökkenésében jut kifejezésre; a brit flottának ma csekélyebb a kapacitása, mint a francia flottának, ami igen jelentős változásnak számít egy ilyen folyamatban. Spanyolország és

Olaszország, két mediterrán hatalom másfelől sokkal kisebb mértékben vehető be, mint Franciaország.

Fel kell vetni az Unió és egyes államok közti szerepmegosztás kérdését, mert jelzi, milyen nehéz egy hatékony európai politikát definiálni. Ha európai politikáról beszélünk, az a benyomásunk, hogy nyilvános megjelenésében kénytelen bizonyos feltételeket ismételtelen leszögezni az emberi jogok vagy a piacgazdaság normáival kapcsolatban, de hogy ezeken túlmenően nincs már, vagy legalábbis nehezen megfogalmazható a konszenzus.

A következő pontot találok még fontosnak: a kontinens keleti részén Európa bővülőfélben néhány olyan államot is magában foglal, amelyek a szovjet modell felől jöttek – ami minden lehetséges problémát felvet az Európai Unió működésére nézve.

Az EU-ba való betagozódással bizonyos reformok mennek végbe, mert bizonyos normákat, elvárásokat juttatnak ott érvényre, amelyekhez az adott országoknak igazodniuk kell, különben szankciók vannak kilátásba helyezve.

Ez a korábban szovjet kontroll alatt állt országoknak problémát jelent, de még egy olyan ország is, mint Görögország, amelyik egy másfajta diktatúrát élt át, most ugyanúgy a korrupció problémáival és az Unió hivatalosan elismert normái és az ezek tényleges alkalmazása közötti diszkrépanciával kénytelen szembenézni.

Ezek működési zavarok, de ez az irányadó folyamat a másik oldalon, a déli országokban – a Magreb és a Közel-Kelet országaiban – egyáltalán nem létezik. Ezek az államok nem hajlanak arra, hogy egy európai normához csatlakozzanak, és hivatalosan is bizalmatlanok az Európai Unió irányában. A saját tradíciójukon belül keresnek olyan alapvető mércét, amelyhez igazodva a társadalmukat meg tudják szervezni. Ez lehet pl. az iszlám törvény, a *saría* primátusa.

Azt az illúziót keltették, mintha a szóban forgó két jelenség – 1989 és 2011 – ugyanabba a kategóriába tartozna, és mintha bizonyos értelemben 1789 állna 1989 mögött. De ez nem így van.

Abból a régióból fogok kiindulni, amit a legjobban ismerek. Ennek alapján tudok majd az összehasonlításához kritériumokat felállítani. Ezeknek a jelenségeknek a feldolgozásához egyelőre hiányoznak a fogalmi keretek, amiket a két régió összehasonlítása alapján dolgoztak volna ki. Az arab világban kitört „forradalmakkal” kapcsolatban – nem mindenki ért egyet ezzel a megnevezéssel – bizonyos tekintetben kénytelen volt az ember ezeket egymás után két különböző az Egyesült Államokban kidolgozott koncepcióval, két világfelfogással megragadni. Ezeket a hozzánk Amerikából az egyetemi körök

KEPEL, Gilles
Dzsihád
Európa, 2007

RUPNIK, Jacques
„A Vichy-szindróma”
Magyar Lettre
Internationale, 5

„Európa balkáni tükörben”
Magyar Lettre
Internationale, 33

„Miért szeretik Kelet-Európában az amerikaiakat?”
Magyar Lettre
Internationale, 49

„Kelet-nyugati adokkapok. Ki mitől tart az EU-bővítésnél?”
Magyar Lettre
Internationale, 53

„1989 mint világtörténelmi esemény”
Magyar Lettre
Internationale, 95

(beszélgetés Václav Havellel)
„Tizenhárom év elnökség után”
Magyar Lettre
Internationale, 48

(beszélgetés Jakub Patočkával és Aleksander Smolarral)
„A másik 68, ahogy Prágából és Varsóból látják”
Magyar Lettre
Internationale, 70

(beszélgetés Václav Havellel és Adam Michnikkel)
„Egyszemélyes forradalom kellene a bársonyos forradalom után”
Magyar Lettre
Internationale, 74

(Krzysztof Czyżewski, Václav Havel, Heller Ágnes, Ivan Krastev, Jacques Rupnik)
„Közép-Európa Fórum Pozsonyban a demokrácia gyengüléséről”
Magyar Lettre
Internationale, 79

révén áterjedt betegségeket „fukuyamizmusnak” és „huntingtonizmusnak” lehetne nevezni.

Először úgy véltük, hogy az arab világban történtek ugyanabba a kategóriába tartoznak, mint az 1989-ben történtek, és azokkal strukturálisan azonosak, homotetikusak, és az egyetlen különbség csupán abban állna, hogy a világ 1989 óta digitalizálódott. 1989-ben még nem volt Facebook és nem volt Twitter, még internet se volt, az csak a 90-es évek közepén jelent meg. Az arab tavasz volna ezek szerint a 2.0-s 1989.

RUPNIK ■ Szovjethatalom + villamosítás!

KEPEL ■ Így is van! 1989+elektronikus adatfeldolgozás, ami most a villamosítás szerepét tölti be. Az első szakaszban az volt a tendencia, hogy a Magreb és a Közel-Kelet társadalmi specifikumainak jelentőségét igyekeztek csökkenteni, amennyiben a Fukuyama-féle „a történelem vége” logikája szerint azt feltételezték, hogy 1789 majd 1989 modelljei – mert 1989 felerősítette Fukuyama gondolatának hatását – az egész világra exportálhatók, s hogy minden, ami azelőtt és a két évszám között történt, mostanra elintézett, meghaladott ügy, már mögöttünk van. (Miközben a 2001. szeptember 11. nagy sokkja a muszlim világ egyedülálló voltát látott tanúsítani.) 2011 kitörölte 2001 emlékét.

Az 1989 és 2001 viszonya strukturális jelentőségű ennek az összehasonlításnak a szempontjából. Továbbá a számok szimbolikája, ami kulcsfontosságú egyes iszlámista szekták számára, azt mutatja, hogy szeptember 11. a berlini fal leomlási dátumának egyszerű megfordítása – 11. 9. és 9. 11. Alapjában véve szeptember 11. november 9. származéka. November 9 nélkül nem lett volna meg az a tér, amelyben szeptember 11 felbukkanhatott volna.

Ettől a számszimbolista szemléletmódtól eltekintve az arab forradalmak első évét, 2011-et a médiában és az egyetemeken, amelyek ezt akkoriban figyelemmel kísérték, mivel kénytelenek voltak a jelenséget azonnal, közvetlenül megragadni, a történelem végének koncepciójához való visszanyúlás jellemezte, egy olyan hegeliánus teóriához, amely szerint a fiatalokat, akik az első öt forradalom során Tuniszban a Habib Burgiba sugárúton, Kairóban a Tahrir téren, Bangáziban, a manamai Gyöngy téren, Jemenben, a szánaai egyetemi campuson tüntettek, és azok is, akik

2011 márciusa után a szíriai városokban tiltakoztak, hogy az első szakaszban a demokratizálást, majd Bassár-al-Aszad rezsimjének megdöntését követeljék, ugyanaz a demokratikus és antiautoritárius lelkesedés vezérelte, mint az 1989-eseket.

Abban az időben egy metonimikus illúzióknak estünk áldozatul. Csak a képeket akartuk látni, amiket a tévé és ugyanakkor a közösségi média közvetített. Arra figyeltünk, ami társadalmi kovász lehetett (volna), ami azonban mégsem kelesztette meg a tésztát.

A forradalom miatt nem jönnek a turisták

Egy viszonylag jól képzett, 2-3 nyelvet beszélő fiatalokra figyeltünk, amelynek hozzáférése van a közösségi hálókhoz és a médiához, és amely ezeknek a felhasználásával befolyásolni tudta a mozgalmairól kialakuló képet.

Ha a kairói Tahrir-teret nézzük, az a benyomásunk, hogy egész Egyiptomot látjuk, holott valójában csak egy bátor, lényegét tekintve demokratikus mozgalmat látunk, amely Hoszni Mubarak ellen irányult, egy harcot, amelynek azonban nem lesz olyan magával ragadó ereje, amivel az egész társadalom mélyrehatóan átalakítható. A híres „tevecsa-ta” példázta ezt a problémát. A régi rend fanatikus hívei bujtanak fel olyan tevehajcsárokat, számár- és ösvértulajdonosokat, akik turistákat szoktak a piramisoknál sétáltatni, hogy támadjanak rá azokra a fiatalokra, akik iPadekkel és iPhone-okkal felszerelve tartották elfoglalva a Tahrir teret.

Ami úgy tűnik, mint régi, elmúlt korok utóhatása a modernitás keretei között, amögött az is ott van, hogy a lakosság egy részének most nincs miből élnie, mert a forradalom miatt nem jönnek a turisták. Ők a megélhetésük miatt tüntetnek a fiatalok ellen, akik számára a demokratikus eszmének előbbre valók a sürgető politikai problémáknál.

Abban az időben osztoztunk egy Fukuyama-szerű illúzióban. A fiatal aktivisták közül sokat kb 2005-től kezdve – Soros György Open Society Alapítványához hasonló – amerikai és európai alapítványokban képeztek ki arra, hogy emberi jogi aktivisták és a demokrácia élharcosaivá váljanak. 2001 következtében egészen 2005-ig megerősödtek az autoriter rezsimok, mert az érintett

országok és a Nyugat számára a legjobb védőbástyának számítottak George W. Bush és szövetségesei terror-ellenes hadjáratához. Hoszni Mubarak, Zín el-Ábidín ben Ali, még Moammer Kadhafi ezredes is, akit akkoriban tisztára mostak minden korábbi bűne alól, úgy jelentek meg, mint védőbástyák az al-Kaida dzsihadizmusa ellen.

Ezek a rendszerek megerősödtek szeptember 11 folytán, ez tette lehetővé, hogy a zsarnokok megőrizték a hatalmukat. Az arab világban Var-nish-despotáknak hívják őket – azaz cipőpaszta-despotáknak – mert mindegyiknek szénfeketére festett haja volt, örök fiatalságuk jeleként. De ezek a rendszerek már nem rendelkeztek a fenntartásukhoz szükséges erőforrásokkal, mert a despoták megöregedtek, a hatalmi struktúrák pedig átszerveződtek két kulcsmomentumra támaszkodva: nevezetesen a hatalmas korrupcióra az uralkodó körök környezetében, valamint az elnyomásra és az állambiztonsági erőkre.

2005 óta, mióta az al-Kaidából kiinduló veszély elhárulni látszik, mivel ez a mozgalom nem képes Irakból iszlámista államot csinálni – ma ez a visszaszorított veszély újból előretörőben van az „iszlám kalifátus” megalapításával az Iszlám Állam, dzsihadista állam megalapításával Irakban és Levantében a Ramadan első napján, azaz 2014. június 29-én az általa elfoglalt területeken – a nyugati államok, a Magreb és a közel-keleti középsőtálya egy része kezdi belátni, hogy ezek a rezsimok, amelyek állítólag az ő szövetségeseik és védelmezőik, inkább maguk is részei, nem pedig megoldásai a problémának.

Az elitek rotációját és a hatalom közelébe kerülést blokkolta egy családi kötelékekre támaszkodó és korrupt biztonsági kaszt. Az ellenzéki mozgalmak csak erőszak árán tudtak érvényre jutni, és ezt az erőszakot a dzsihadizmus az irányítása alá vonta, 2005 és 2011 között igyekeztek ezen a téren tüntetésekkel valami nyitást elérni. Ezeket nagyon gyorsan kezdik inkább az USÁból, mint Európából támogatni, elsősorban Tunéziában. Mindenesetre nagy különbség, hogy az érintett országok meghatározó politikai erői a fiatalokkal, a forradalmak következményeivel szemben jutnak érvényre. Ez különösen vonatkozik az iszlámista mozgalmakra, amelyek eleinte nem vettek részt a forradalomban,

de ki tudták sajátítani, mivel jól strukturált apparátussal rendelkeztek, amelyek képesek voltak a társadalmat megszervezni azzal, hogy mindenről gondoskodtak, amit a csődbe jutott jóléti állam már nem tudott nyújtani, karitatív egyesületeket, orvoslást, betegellátást, oktatást, mecsetek hálózatát, társadalmi közvetítést.

Az autoriter rezsimek ezeket a feladatokat bizonyos mértékig átengedték nekik, bár a politikai döntéshozó központokhoz nem volt hozzáférésük. Így aztán Egyiptom két állam volt: a Mubarak vezette hadsereg és a Muszlim Testvérek által vezetett valamiféle második állam, amely alulról tartotta mozgásban az országot, megállapodásokat kötött a rendszerrel, finansziális jellegűeket is. A katonai rendszer gyengülése és az az érzés, hogy Nyugatról, kiváltképpen amerikai részről cserbenhagyták őket, teszi most lehetővé a Muszlim Testvérek számára, hogy az első helyet szerezzék meg maguknak, és megpróbálják azoknak a rezsimeknek a helyét elfoglalni. Különösen demokratikus választások esetén lehet erre számítani: Ezek lehetővé fogják tenni ezeknek a jól felkészült szervezett pártoknak a számára, hogy Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában vagy Jemenben a szavazatok többségét megszerezzék, mert a társadalom egy része úgy hiszi, hogy halálával tartozik nekik a házassági szertartások, az orvosi ellátás és olykor még az élelmezés biztosítása miatt is.

Itt lép be egy első megkülönböztető vonás: nem vezettek be egy demokratikus modellt, nem kerül sor a forradalmi folyamat intézményesülésére, ami végül az Európába való integrálódáshoz vezetne, mint a kelet-európai országok esetében, hanem egy olyan modellt vezetnek be, ami helyi elképzeléseken nyugszik, és amely, még ha dialógusba akar is lépni a társadalommal, amennyiben választásokat szerveznek európai kritériumok szerint, mégis egy másfajta ideálra hivatkozik. Az Európai Unió modelljébe való integrálódás, vagy egy az EU értelmében vett intézményi realitás nem jelentkezik előttük célként.

Egy második jellegzetes vonás mutatkozik meg szintén gyorsan ezeknek az országoknak az instabil voltában, amelyek egy olyan második fázisba lépnek be, amelyet versengés jellemez a nyugat-európai modellt szem előtt tartó demokratikus erők valamint az iszlámista erők között, akikről távol állnak az ilyen elképzelések, és akik aztán győztesen kerülnek ki ebből a versengésből. Az európai és amerikai elemzők és a médiák számára ez egy illúzió szétfoslását jelenti.

Először azt hitték, hogy 2011 a „történelem végét” jelenti. Mivel ezt a komplex szituációt ezzel a képlettel már nem tudják megragadni, a Huntington-féle modellhez nyúlnak vissza, amely „a civilizációk összecsapását” hirdette.

Az első szakaszban minden remekül működött: Az arabok olyanok, mint mi, van Facebookjuk, vége lett Bin Ladennek, vége az al-Kaidának, a terrorizmusnak, a nidsabnak, a kalasnyikovnak és a dzsihadnak.

A második szakaszban, amely 2012-től 2013 nyaráig tartott, áttérünk egy másik vélekedésre: az arabokkal nincs mihez kezdeni, ők menthetetlenül mások, csak olyanok vannak közöttük, akik a Muszlim Testvérek, a nidsab, a kalasnyikov és a dzsihad, stb. hívei. Ez az értelmezés jelentkezik a társadalmak fragmentálódásával, amennyiben a korábbi törvonalak új formákban újra jelentkeznek. A szunniták és a síiták közötti szakadék az első, ami kiséjtíti magának ezeket a forradalmi folyamatokat. Ez azonnal megmutatkozik Bahreinben, ahol a forradalomnak a lakosság síita többsége a hordozója, miközben az országban uralkodó dinasztia szunnita. Egy hónappal a forradalom kitörése előtt, 2011. március 14-én Bahrein szigetét elfoglalják Szaúdi Arábiából, az emirátusokból – és az Öböl Együttműködési Tanács más – szunnita – tagországaiból érkező harci egységek, akik a Bahrein szunnita királyság segítségére sietnek, és azzal az ürüggyel verik le a forradalmat, hogy ez nem forradalom volt, hanem egy Iránból manipulált csoport lázadása. A forradalmi folyamatnak ez a befagyasztása Bahreinben ismétlődő tüntetésekből és csatározásokból manifesztálódott síita falusiak részéről, akik kövél dobálták meg a rendőröket.

Az összeütközés a szunniták és a síiták között, amit az angolok sektásodásnak hívnak, már 2011 végén megmutatkozik Szíriában, ahol a szunnita többséget az irányú demokratikus elszántságában, hogy szembeszálljon Bassár al-Aszaddal, egyöntetűen támogatják a nyugati demokráciák – anélkül hogy ezeknek a mozgalmaknak megadnák a szükséges eszközöket ahhoz, hogy felszabadítsák magukat és a szunnita Öböl-államokat, ezek ebben nem a demokrácia lehetőségének támogatását látják – az olajkirályságok nagyon tartanak egy demokratikus folyamatot –, hanem csak az Aszad-féle rezsimek akarják meggyengíteni, mert az Iránnal szövetséges Bassár al-Aszad gyengülése vagy megdöntése rosszul jönne Iránnak ebben a konfliktusban, amely az olajkirályságokat szembeállítja vele az

Öböl feletti kontroll ügyében, amely az egyik szerint a Perzsa-öböl, a másik szerint az Arab-öböl, valamint azoknak a szénhidrogéneknek a kitermelése kapcsán, amelyeket ott naponta exportálnak, hogy tovább forogjon a világ kereke.

Érdekes dolog az európai viszonyulása kapcsán, hogy Irán mellett Oroszország Bassár al-Aszad legfőbb szövetségese, és hogy az ukrán konfliktust a Közel-Keleten valahogy úgy fogják fel, mint a szíriai konfliktus kiterjesztését. Oroszország azzal, hogy kemény kézzel avatkozik be a Krím-félszigeten, és Ukrajnában az oroszpartú erők mögé áll, hozzájárul Bassár al-Aszad rendszerének támogatásához, és azt bizonyítja, hogy képes meghatározó hatalom maradni, és szembefordulni azokkal a destabilizáló folyamatokkal, amelyek a volt szovjet birodalom feletti ellenőrzését fenyegetik, ahogy Vlagyimir Putyin ezt a birodalmat fejben újraépitte.

Az arab forradalom szakaszai

Az arab forradalmat szakaszokra szokták osztani, és ez olyan irányban viszi el, ami eltér a Kelet-Európában 1989-ben követett úttól. Ezeknek az országoknak a számára elképzelhetetlen a bekerülés a bővülő EU-ba – bár, mint látni fogjuk, a bevándorlás és a menekültek révén – és napjainkban a dzsihadisták révén organikus kapcsolatban állnak az Európai Unióval.

És akkor felmerül még a politikai kultúra kérdése ebben a két térségben. A kereszténység különböző irányzataiból (római katolikus, protestáns vagy ortodox) létrejött politikai kultúra, az ortodox kultúra (Görögország, Románia, Szerbia, Bulgária) esetében elég nagy nehézségekkel jár, hogy a demokratikus követelményeket és ezt a kultúrát egybeolvassa az alkalmazkodás folyamatában azokkal a normákkal, amelyeket muszaj követniük, bármilyen volt is a múltja ezeknek az országoknak. Ezt az összeütközést meg lehet figyelni Görögországban, ahol a germán modellel szembeni tüntetésekből és heves reakciókban mutatkozott meg egy olyan modellel szemben, amely egy másik fajta – gazdasági és pénzügyi – „ortodoxiára” épül.

Az arab világ esetében az iszlámból létrejött politikai kultúrát alkalmazzák a napi igényekhez, és strukturálják ezt lényegében olyan politikai szereplők, akik a forradalmak második fázisában a politikai iszlámot teszik meg mércének. Ez elég sokféleképpen variálódik. Megmutatkozik a szakadás szunniták és síiták között, akik már 2012 óta, a második évtől kezdve túszul ejtették ezeket a forradalmi folyamatokat, mindenekelött

Szíriában, Bahreinban és Jemenben. Kifelé nyomja őket – már nem a belső forradalomról van szó, mert a külső viszályokban igényt tartanak rájuk.

A szakadás második fajtája a szunnitákat más szunnitákkal állítja szembe: az egyik oldalon ott vannak a Muszlim Testvérek, a másikon a szalafisták és végül a demokratikus mozgalmak, amelyek nem a politikai iszlámra hivatkoznak. A Muszlim Testvérek problémáját, akik 2012-ben a választásokon számos arab országban megszerezték a szavazatok többségét, egyes közel-keleti rezsimek, mindenekelőtt Szaúdi Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok aggasztónak találták. Szociális szempontból a Muszlim Testvérek a városiasodott vállalkozói középosztály megtestesítői, ezzel fenyegetést jelentenek arra a hatalmi monopóliumra nézve, amit a kőolajat eladó és előállító országokban királyi családok birtokolnak. 2012-ben és 2013-ban tér nyílik arra, hogy a Muszlim Testvérek szövetségre lépjenek Katarral. Megnyerik a parlamenti választásokat Egyiptomban – ez olyan győzelem, amit megerősít Mohamed Murszi sikere 2013 júniusában –, Tunéziában, részben Líbiában, Palesztinában a Hamasszal a Gázai övezetben és Törökországban, ami gazdasági sikermodellét képvisel. Katar azt akarja elérni, hogy a forradalom eredménye koherens, a Muszlim Testvérekhez illő modell legyen, hogy a rendet és a Nyugattal való kapcsolatokat egyszerre differenciál és komplementer alapokon tudják helyreállítani – annak az egyenletnek megfelelően, hogy „Mi szállítjuk nektek a kőolajunkat, ti viszont megengeditek, hogy úgy kormányozzunk, ahogy akarunk”.

Az egyiptomi Muszlim Testvérek egyik mértékadó vezetője, akit én már a 80-as évek óta ismerek, közölte velem ezt az európai kormányoknak szánt üzenetet: „Meg kell mondanom Önnek, hogy nagyon is tudatában vagyunk a nagy nyugtalanságnak, ami Európát eltölti, mert azt képzélik, hogy a muszlim világból érkező bevándorlási hullám előzőnli, idegenekkel elárasztja el őket. Azt szeretném Önnek tudatni, hogy készek vagyunk biztosítani a stabilitást ebben a régióban, hogy elejét vegyük az ilyesminek”.

Az Obama-kormány jóindulatúan mérte fel a Muszlim Testvérek uralmának ezt a logikáját, mert kedvező alkalmat látott benne a forradalmi káosz lezárására és egy előnyös megegyezésre a szakállasok és fátyolviselők középosztályaival, akikben az Egyesült Államok tárgyalópartnert látott. Ezt a stratégiát azonban meghiúsították az olajsejkségek Katart leszámítva, nevezetesen az Emírátsok és Szaúdi Arábia, akik egy bizonyos számú haderőre tudtak támaszkodni, mint például az egyiptomi hadsereg.

És ez a harmadik szakasz. 2013 nyarán kezdődik, és még mindig jócskán benne vagyunk. A Muszlim Testvéreket, akik 2013 elejéig diadalmaskodni látszottak, ezt követően kiszorították erőszakos úton, mint Egyiptomban, vagy megegyezéssel, mint Tunéziában. Katar teljesen elszigetelődött. Ezekből a forradalmakból az identitások fokozódó fragmentálódása marad azokon a határokon belül, amelyeket az első világháború végén állapítottak meg, mégpedig nem a békés szétválás cseh-szlovák modellje szerint, hanem irredenta erők benyomulása alapján, akik egy

sajátos vallási vagy etnikai identitásra hivatkoztak. Kisajátítottak egy demokratikus folyamatot, amelyről ma már nincs szó, és mélyrehatóan átalakítják ennek a térségnek a térképét.

A térség térképe átalakulóban van: vallási és etnikai megosztottság

A Levante jó példa. Irak, amely a 2003-as invázió után az amerikai nemzetépítés modellje volt, teljesen összeomlott. Egyrészt az Egyesült Államok által kreált síita államot paradox módon Iránra lehetett bízni. A síita állam felépítésével Irakban Nuri al-Maliki vezetése alatt az amerikai neokonzervatívok Irán számára biztosítottak egy erős támaszpontot a térségben, miközben Irán és az Egyesült Államok abszolút konfliktusos viszonyban voltak. A szituáció éppen az iráni-amerikai tárgyalások kilátásának köszönhetően van alakulóban.

Másrészt egy szunnita állam kezd dzsihadista formákat ölteni. Egy olyan állam, amely elsöpörte a Syks-Piot-egyezményben rögzített szíriai-iraki határt, és amely a szíriai Aleppo elővárosaitól egészen az iraki Falludzsig terjed, egy afféle szunnita államiség a termékeny félhold árnyékában – amit most az Iszlám Állam elképesztő kalifátusa vezet Irakban és Levantében (az iszlám táboron belül is vannak, akik a megvető „Twitter-kalifátus” gúnyneven emlegetik). Ezenkívül keletkezében van egy kurd állam, amely rendelkezett már autonómiával, mostanra azonban egy állam minden dimenziójával rendelkezik, miután a kurdok elfoglalták Kirkukot, ami egy kissé az ő Jeruzsálemjük, miközben a kurd kőolaj azon a vezetéken folyik, amely Törökországba vezet tovább, és a Földközi tengeri Ceyhanban ér véget. A diákjaimtól mindig elvárom, hogy definiáljanak egy közel-keleti államot. A helyes válasz: minden lehetséges képződmény, amely képes szerződést aláírni egy nemzetközi olajtársasággal és lehetőleg van egy fővárosa is.

Itt rajzolódik ki az a területiális logika, amely szerint a szakadás a szíriai polgárháborúban végbemeleg. Egy alavita és antiiszlámista állam, amelyhez keresztények, bizonyos számú antiiszlámista szunnita is tartozik, húzódik végig az egész szíriai partvidék mentén, a keresztiesek útján át, a Krak des Chevaliers-val Homsz városát megkerülve emelkedik fel magasra, és vezet el egészen Damaszkuszig, miközben arra támaszkodik, amit Libanonban a Hezbollah tart ellenőrzése alatt, ráadásul a keresztény területen. Szemben helyezkedik el a középen fekvő Iszlám Állammal Irakban és Levantében. Így kap az ember némi képet arról a kirakósról, ami állandóan változik, mára azonban túszul ejtette a demokratikus folyamatot.

Valami ehhez hasonló az európai forradalmakban nem létezett, még akkor sem, ha látjuk, hogy Ukrajnának, Transznisztriának, Moldovának és a Krímnek felbomlási folyamatokkal kell szembenéznie.

A legújabb példa Jemen, ahol törésvonalak kezdene kialakulni Észak és Dél között, amelyek a korábbi szakadásra emlékeztettek a Dél-Jemeni Szovjetköztársaság és Észak-Jemen között, vagy gondoljunk Líbiára, ahol nem államépítés, hanem szakadás van, ami a Közel-Kelettel ellentétben nem vallási, hanem etnikai eredetű megosztottság. (Valamennyien arabok, szunnita muszlimok,

bár a berberok is ott vannak a Dzsebel Nafusza, a tunéziai határ és a nyugati part közelében. Ott azonban területiális alapú törzsi rendszerek alku-doznak és harcolnak egymással, lényegében a kőolajbevételek elosztásáról. Ezeket ugyanakkor egy kilátástalan összeomlás fenyegeti, mert a Líbiában uralkodó Hobbes-féle „mindenki harca mindenki ellen” helyzet problematikusá teszi a további kőolaj-kitermelést. Az olajmezők és berendezések tönkremennek, mert nem tartják őket karban.

A dzsihadista gyűjtogatás kihasználja ezt a helyzetet, és keleten a szomszédos Egyiptom biztonságát fenyegeti líbiai dzsihadisták beszivárgásával és erőteljes fegyvercsempészettel, amelyek árui Kaddhafi kifosztott fegyverraktáraiból származnak. Ez délen lehúzódik egészen Maliig, de a Sinai fennsíki, az Izraellel és a Gázai övezettel alkotott határterületig is.

A szétesés folyamatáról van szó, ami kevésbé strukturált, mint Levantében, mert az a térség mindig is mozaikszerű volt. A libanoni polgárháború és az iraki polgárháború korábban Szíriában a keresztényeket mobilizálta a muszlimok ellen, a síitákat a szunniták ellen, az arabokat a kurdok ellen, stb. Észak-Afrikában ezt a fragmentálódási folyamatot nem annyira határozzák meg ilyen esszencialista és erős entitások, bár megvan benne ez is, ahogy ez a 90-es évek algériai háborújából kiderült.

Tunézia a kivétel, ahol nem siklott ki a demokratikus folyamat

Tunézia az egyetlen olyan ország, amelynél az lehet az érzésünk, hogy ebben a folyamatban olyasmis is fellelhető, amit demokratikus erényeknek lehetne nevezni. Ebben az országban sikerült a szekuláris frankofón ill. részben az iszlámista és mérsékelt középosztályi rétegeknek újból kézbe venniük az alkotmányozási folyamatot. Csak ez az egyetlen ország ment végig ilyen átalakuláson, a másik két Magreb ország nem élt meg forradalmat, az ottani rezsimek még mindig hatalmon vannak. Tunézia beható párbeszédet folytat az Európai Unióval, ami persze nem hasonlítható egészen a kelet-európai folyamathoz, de ahhoz vezet, hogy például a tunéziai parlament egy tizedét Franciaországban választják, mert a tunéziai lakosság egytizede Franciaországban él. A tunéziai miniszterelnök, Mehdi Jomaâ francia állampolgársággal rendelkezik. Rachid Ghannouchi, az iszlámista ellenzék vezére Londonban volt emigrációban, 2014 júniusában Franciaországba látogatott, és francia csúcspolitikusok fogadták, akik látni akarják, hogyan lehet olyan működési modelleket kialakítani, amelyek lehetővé tennének egy harmonikus viszonyt a szekuláris középrétegekkel.

Tunézia az egyetlen olyan hatalom, amely a legitimitását nem a kolonializmus elleni harcból meríti, hanem a függetlenségéből létrejött autoriter rezsimek elleni harcból. Az intézmények azt tükrözik, ami a társadalmi valóságban végbemeleg, bevándorlás a Földközi tenger mindkét feléről és európai befektetések Tunéziába. Az a tény, hogy ez az ország nem tartozik ugyan az Európai Unióhoz, de mindenesetre egyik geopolitikai és geo-ökonomiai szférájához tartozik, ez a tény lehet az egyik oka annak, hogy itt nem siklott ki a demokratikus folyamat.